https://doi.org/10.53656/bel2026-2s-2

РОДОВИТЕ ИМЕНА НА БЪЛГАРИТЕ – ЧАСТ ОТ ЕЗИКОВОТО НАСЛЕДСТВО НА НАРОДА НИ

Проф. д.ф.н. Анна Чолева-Димитрова,
доц. д-р Мая Влахова-Ангелова,
гл. ас. д-р Надежда Данчева
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките

Резюме. В статията е направен кратък теоретичен обзор на изследванията върху родовите имена във връзка с работата по проекта „Родовите имена на българите – част от езиковото наследство на народа ни“. Проектът цели да бъде осъществено сътрудничество между научната общност, преподавателите по български език и ученици от различни възрасти, като се създадат условия за включването на всички участници в общо проучване на българските родови имена. Родовите имена, макар и неофициални, все още се пазят и употребяват и са свидетелство за миналото на българския език и култура, а тяхното събиране е важно, за да не изчезне безвъзвратно родовата памет. Приобщаването на ученици към изследователската работа върху родовите имена чрез провеждани от тях самите проучвания на собствените им родове и родови имена би имало многостранни ползи както за осъзнаването на значимостта на родовата памет, така и за запазване на националната идентичност.

Ключови думи: родови имена; семейна история; теренно проучване; ономастика

1. Изследване на родовите имена в България

Науката ономастика се дели на два големи изследователски дяла: антропонимия (наука за личните, бащините, фамилните, родовите имена и пр.) и топонимия (наука за географските имена). През годините видни наши учени като Вл. Георгиев, Ив. Дуриданов, Й. Заимов, Ст., Илчев, Н. Ковачев и много други са работили върху създаването на антропонимни и топонимни речници от отделни региони от българското езиково землище. Плодотворната събирателска и изследователска дейност на учените ни дава възможност днес да пристъпим към анализ на родовите имена на българите.

Изследването има за цел да хвърли светлина върху спецификата на българските родови имена. Към момента това става постижимо благодарение

на работата на сътрудниците от Секцията по ономастика към Института за български език в рамките на пилотен научен проект „Родовите имена на българите – част от езиковото наследство на народа ни“. Той е част от новата научна програма, инициирана от МОН, под надслов „Развитие на научните изследвания и иновациите в системата на българското предучилищно и училищно образование“. Основната цел на Проекта е да се запознаят българските ученици с феномена родово име и да се породи у тях желание да се включат в практически насочено научно изследване за събиране на информация за родовите имена, за собствения им произход и родова история (прякорите в рода, известни преселвания и пр.). По този начин ще бъде осъществено сътрудничество между учените, преподавателите по български език и учениците. Съществуването и досега на родовите имена при българите (извън установената трикомпонентна антропонимна система) е отличителна характеристика на българската именна система. И днес българите държат на тези имена, знаят към кой род принадлежат дори и в случаите, когато носят фамилно име, различно от родовото. Изследването на тези антропоними е от изключително значение за съхраняването на българската традиция и би имало значим принос за българското езиково и културно наследство.

Прието е, че българската именна система е трикомпонентна. Тя включва лични, бащини и фамилни имена, а родовите имена продължават да битуват макар и като неофициални антропоними. Въпреки че съществува традиция за събирането и изследването на родови имена у нас, те нерядко остават извън изследователския интерес на учените, особено в днешно време. По правило във фокуса на антропонимните изследвания най-често попадат личните и фамилните имена. Родовите имена се изследват най-вече във връзка с проучването на микротопонимията, тъй като сравнително често мотивиращата основа на географското название е именно родово име. Например в Дряновско се срещат имена като: *Бангѐйски дол*, *Гòрни* и *Дòлни Цòневци*, *Лàзарска махалà*, *Мàмовското*, *Раймàрковица* и пр. (Kovachev, 2008). Втори, не по-малко важен аспект, в който се проучват родовите имена, е свързан с фамилните имена, тъй като родовите имена често пъти са в основата на редица фамилни имена, мотивирани от професии, занаяти или прякори. В този смисъл привличат вниманието на учените, които ги разглеждат като отражение на историята на народа и езика ни (вж. Parzulova, 2015, Kartalova, 2024).

Българската ономастична наука разполага със сведения за родовите имена, ексцерпирани от старинни документи, от провеждани теренни проучвания за събиране на езиков материал и поместени в антропонимните речници на Ст. Илчев (1969), А. Саламбашев (1983), Й. Заимов (1988) и др. По-нови данни за родовите имена на българите дават изследванията на Л. Селимски (2002), Л. Димитрова-Тодорова (2011) и А. Чолева-Димитрова (2011, 2017, 2019).

Липсва съвременно изследване обаче, което да установява каква част от родовите имена са се запазили и са се превърнали във фамилни. Наличните у нас проучвания засягат главно генеалогията на големи исторически родове (*Асеневци*, *Комитопулите* и др.) и на значими възрожденски личности, свързани с формирането на модерна България. Например на корицата на *Рибния буквар* Петър Беров се е подписал Петър Х. Берович, а по-късно става Петър Берон (Ilchev, 1969, p. 29). Трудно е да почерпим информация за родовете и за родовите имена на всички останали българи. В историческите документи от различни периоди откриваме предимно лични имена и много рядко родови (в случаите, когато са имена на махали или са споменати прозвища).

2. Същност на родовите имена

Традиционно в българската ономастика под *родово име* е прието да се разбира „общото название на няколко семейства, свързани с кръвна връзка по мъжка линия“ (Kovachev, 1982, p. 186). Според *Енциклопедия на българската ономастика*, определението за родово име е „Вид групово име на ред фамилии, имащи общ прародител. По същество е близко до фамилното име, може да стане фамилно име, но се различава от него по плуралната си форма: *Ивановци*, *Стояновци*, *Джамбазовци*...“ (Balkanski, Tsankov, 2016, p. 414). Както стана ясно, обикновено родовите имена се употребяват във форма за множествено число или събирателна форма. Следователно родовото име посочва носителите на името на родоначалника и неговата специфика е в това, че то определя група от хора, а не отделна личност (Dimitrova-Todorova, 2011, p. 202).

Установено е, че родовите имена се числят към старинния пласт антропоними и отразяват духовните ценности на българите, когато са живели в задруги и родове. Както отбелязва Ст. Илчев, „...преди години обикновеният българин не е имал нужда от официално фамилно име. Околните са го назовавали с малкото му име или с прякор, който загатва за поминъка, занаята, родното място или някои лични особености, а покрай това с бащиното или дядовото име“ (Ilchev, 1969, p. 29). Прието е, че фамилните имена у нас започват да се утвърждават едва през XIX в., а официално се узаконяват след Освобождението. Родовите имена остават свидетелства на един отминал период от развитието на българите и на личноименната ни система. Макар и със затихващи функции, те продължават да се употребяват, особено в по-малките общности – в градчета и села, и все още не са напълно забравени. Така например в западните български краища се откриват някои специфични моменти в развитието на родовете и селищата, тъй като тези територии са изпитали по-слабо влиянието от османското нашествие в сравнение с някои други български земи. „В някои населени места, напр. в Радомирско, всеки отделен род е имал собствена църква или параклис (напр. запазените топоними като *Агаино цръкве* и др.). Тези факти говорят за много силно и вероятно продължило по-дълго

време родово обособяване, за по-дълго запазена родова традиция“ (Cholева-Dimitrova, 2017, p. 13). От друга страна, ставайки градиво за съвременните фамилни имена, това също води до запазването на редица родови имена. Не са малко случаите обаче, в които много българи изоставят старото си родово име и за фамилно име приемат личното име на дядото. Една от причините за това е възприемането им като непонятни или дори срамни и непочтителни имена, тъй като често в тяхната основа стоят чужди по произход прякори и прозвища (напр. *Чутуранов*, *Келешев*, *Кучкодеров*, *Ирибаджаков*, *Узунов* и др.).

Този факт, както и либералните административни закони, според които българският гражданин може да избира за фамилно име на детето си между старото родово име и личното име на дядото, са причините да бъдат изоставени много старинни родови имена и днес да се употребяват многобройни фамилни имена от личното име на дядото като *Иванови*, *Петрови*, *Стоянови* и под.

3. Връзката между прякорите, прозвищата, родовите и фамилните имена

За развитието на прякорите и прозвищата до родови и след това до фамилни имена не са налице много сведения, но все пак има известни данни в някои архивни документи. Знае се, че прякорите в служба на фамилни имена се членуват, за разлика от употребата им в разговорната реч. В своя речник на фамилните имена Ст. Илчев посочва примери като *Димо Грънчар*, *Христо Крушар*, *Иванчо Пенчо Калпазанче* или *Иванчо Пенчо Калпазанчето* (Ilchev, 1969, p. 30). При изследване на крепостни актове от XIX в. се откриват много случаи, в които прякорите и прозвищата се развиват до родови и след това до фамилни имена. При описване на имотите на собствениците най-напред се среща името *Иван Мотикар*, *Мотикар(о)*, по-късно наследниците му са вписани като *Мотикарье* или *Мотикарци*, а в наши дни това родово име е преминало като фамилно под официалната форма *Мотикаров*.

Различните словообразователни модели с една и съща изходна основа ни разкриват етапите, през които минава формирането на родовите и фамилните имена:

Иван Мотикар→Мотикар(о)→Мотикарье→Мотикарци→Мотикаров(и)
Прозвище → родово име → фамилно име

Обясняването на произхода и значението на родовите имена е свързано с изясняване на тяхната мотивираща основа, която често е лично име (напр. в *Ивановци*), прякор (напр. в *Шишковци*) или прозвище (напр. в *Даскалови*). В научната литература съществува разлика между двата термина *прякор* и *прозвище* (Murdarov, 1979, 1984, Kovachev, 1982, Balkanski, Tsankov, 2016). Прието е, че прякорът е термин с по-тясно значение, т.е. наименование, свър-

зано с характерните белези на някого, измислено за присмех и подигравка, докато прозвището е название, дадено някому, което отразява негова отличителна черта, особеност. То се простира по цялата скàла на името като обхваща и неутралната (в някои случаи) и положителната оценка. Според Н. Ковачев прозвищата са свързани предимно с местопроизход (по имената на селища или райони), с етнически произход и с различни професии, занаяти и служби (Kovachev, 1982).

Схема, представяща развоя на имената

Лично име	→	**Родово име**	→ **Фамилно име**
Марин	→	*Мариновци*	→ *Маринови*
Прозвище	→	**Родово име**	→ **Фамилно име**
Гребенар	→	*Гребенаре*	→ *Гребенарови*
Прякор	→	**Родово име**	→ **Фамилно име**
Деримѝшка	→	*Деримѝшкови*	→ *Деримѝшкови*

Чрез реконструкцията на изходното лично име, прякора или прозвището, стоящи в основата на родовите имена, се очертават много ясно мотивите при възникването на родовите имена, които са отражение на духовните стремежи, вярванията, представите за добро и зло, за това, на което най-много са държали българите някога. В миналото хората са упражнявали занаяти и са извършвали дейности, които са отмрели отдавна, но споменът за тях е съхранен в редица родови имена, напр. *Воденичарцù*, *Гребенарè*, *Ковачèвци*, *Бакърджùеви* и под. Значителна част от родовите имена са свързани с прозвища, напр. *Бобарцù*, от прозвището *Бобарьето* за хора, които отглеждат или ядат само боб, или от етноними като *Бошняцùте* , от прозвището *Бошняк* 'жител на Босна' (Choleva-Dimitrova, 2017, pp. 16; 18). Някои родови имена, възникнали от прякори, са според характерни външни черти на човека, по чийто прякор е създадено родовото име, *Длъгдвци*, *Чолаците*, *Шишкови*, други са свързани с черти на характера или със социалния статус на основателя на рода, напр. *Гяволцù* или *Сиромàшки*, *Сирàковите*. В родовите имена много често се откриват прякори, мотивирани от названия на различни животни: *Зайците*, *Деримѝшкови*, *Катърови*, *Мачкови*, *Лесичкови.*

Проектът, посветен на родовите имена, е опит да се насърчат нови изследователски подходи в обучението по български език в средните училища. Подготовката на ученически проекти на базата на проучвания на семейната, родовата и общностната среда е начин да се осъществи връзка между обучението по български език, история и гражданско образование. Родовите имена, като архаичен вид антропоними, представляват значително културно и езиково богатство, което трябва да пазим и да предадем на поколенията след нас с оглед запазване на нашата национална идентичност.

Благодарности и финансиране

Тази публикация е финансирана по Националната научна програма „Развитие на научните изследвания и иновациите в областта на българското предучилищно и училищно образование“.

ЛИТЕРАТУРА

Балкански, Т., Цанков, К. (2016). *Енциклопедия на българската ономастика*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.

Димитрова-Тодорова, Л. (2010). Към произхода на някои родови имена в тринайсет села в Поповско. *Състояние и проблеми на българската ономастика*, *11*(1). Велико Търново, 201 – 208.

Заимов, Й. (1988). *Български именник*. София: БАН.

Илчев, Ст. (1969). *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София: БАН.

Карталова, М. (2024). *Фамилните имена на българите, мотивирани от професия или занаят*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. ISBN 978-619-202-995-1.

Ковачев, Н. (1982). *Българска ономастика*. Велико Търново: Великотърновски университет „Кирил и Методий“.

Ковачев, Н. (2008). *Местните имена в Дряновско*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.

Мурдаров, В. (1979). Образуване и функционални особености на прозвищата етноними. *Български език*, *29*(5), 399 – 404.

Мурдаров, В. (1984). Прозвища от собствени фамилни имена в битово-разговорния стил. *Български език*, *34*(3), 221 – 231.

Парзулова, М. (2015). *Етюди за именната система на българите*. Велико Търново: Знак’94.

Саламбашев, Ан. (1983). Живи и изчезнали родови и прякорни имена в Смолян, кв. Устово. *Родопски сборник, 5*. София, 155 – 164.

Чолева-Димитрова, А. (2011). Родовите имена у българите. *Македонски преглед*, (2), 65 – 86 (I част А – Д); № 3, 69 – 112 (II част Е –Я).

Чолева-Димитрова, А. (2017). Народопсихологията, отразена в родовите имена на българите. *Български език*, (4), 9 – 33.

Чолева-Димитрова, А. (2019). *Местни и родови имена от Цариброд-ско*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“. ISBN:978-954-00-0203-3.

Acknowledgements and Funding

This publication has been funded by the National Scientific Programme “Development of Research and Innovation in the Field of Bulgarian Pre-school and School Education”.

REFERENCES

Balkanski, T., Tsankov, K. (2016). *Entsiklopediya na balgarskata onomastika*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy.

Choleva-Dimitrova, A. (2011). Rodovite imena u balgarite. *Makedonski pregled,* (2), 65 – 86 (I chast A – D); (3), 69 – 112 (II chast E – Ya).

Choleva-Dimitrova, A. (2017). Narodopsihologiyata, otrazena v rodovite imena na balgarite. *Balgarski ezik*, (4), 9 – 33.

Choleva-Dimitrova, A. (2019). Mestni i rodovi imena ot Tsaribrodsko. Blagoevgrad: UI "Neofit Rilski". ISBN:978-954-00-0203-3.

Dimitrova-Todorova, L. (2011). Kam proizhoda na nyakoi rodovi imena v trinayset sela v Popovsko. *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika*, *11*. Veliko Tarnovo, 201 – 208.

Ilchev, St. (1969). *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite*. Sofia: BAN.

Kartalova, M. (2024). *Familnite imena na balgarite, motivirani ot profesiya ili zanayat*. Plovdiv: Paisiy Hilendarski. ISBN 978-619-202-995-1.

Kovachev, N. (1982). *Balgarska onomastika*. Veliko Tarnovo: Velikotarnovski universitet „Kiril i Metodii".

Kovachev, N. (2008). *Mestnite imena v Dryanovsko*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy.

Murdarov, V. (1979). Obrazuvane i funktsionalni osobenosti na prozvishtata etnonimi. *Balgarski ezik, 29*(5)*,* 399 – 404.

Murdarov, V. (1984).Prozvishta ot sobstveni familni imena v bitovo-razgovorniya stil. *Balgarski ezik*, *34*(3), 221 – 231.

Parzulova, M. (2015). *Etyudi za imennata sistema na balgarite.* Veliko Tarnovo: "Znak'94".

Salambashev, An. (1983). *Zhivi i izcheznali rodovi i pryakorni imena v Smolyan*, *kv. Ustovo. Rodopski sbornik*, (5), 155 – 164, Sofia.

Zaimov, Y. (1988). *Balgarski imennik*. Sofia: BAN.

BULGARIAN KIN NAMES AS PART OF THE NATION'S LINGUISTIC HERITAGE

Abstract. The article provides a brief theoretical overview of studies on kin names in connection with the work on the project "The Kin Names of Bulgarians – Part of Our People's Linguistic Heritage". The project aims to foster cooperation between the scientific community, Bulgarian language teachers, and students of different ages, by creating conditions for the active involvement of all participants in a joint study of Bulgarian kin names. Although they are unofficial, kin names are still preserved and widely used, serving as valuable evidence of the historical development of the Bulgarian language and culture. The collection of these names is of significant importance in ensuring the preservation of family memory. Engaging students in research activities focused on kin names – through the investigation of their own family histories and naming practices – offers multiple benefits, including raising awareness of the significance of family memory and contributing to the preservation of national identity.

Keywords: kin names; family history; field work; onomastics

✉ **Prof. Dr. Anna Choleva-Dimitrova, DSc.**
ORCID iD: 0000-0002-4251-1373
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., block 17
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: annach@ibl.bas.bg

✉ **Dr. Maya Vlahova-Angelova, Assoc. Prof.**
ORCID iD: 0000-0002-7826-1898
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., block 17
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: mvlahova@ibl.bas.bg

✉ **Dr. Nadezhda Dancheva, Assist. Prof.**
WoS ResearcherID: PCH-1290-2025
ORCID iD: 0000-0002-1130-3686
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., block 17
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: ndancheva@ibl.bas.bg